

*Köves Alexandra**

A pénzügyi rendszerek átalakulásának szükségessége az ökológiai közgazdaságtan megközelítéséből

„A tartalékráta háttérű pénz... nem független a fizikai gazdaság méretétől..., ami pozitívan korrelál az átáramlás növekedésével.” (Daly, 2019, 8. pont)

Herman Daly a pénzügyi rendszer hiányosságai egyikének azt tartja, hogy mivel az ökológiai közgazdaságtan a kezdetektől alapvetően a fizikai, illetve a reálgazdaságra összpontosít, a rendkívül fontos pénzügyi megfontolások felismerésében le van maradva. Ez véleményem szerint egy nagyon fontos beismerése az ökológiai közgazdaságtan egyik vakfoltjának, ugyanakkor talán ez az egyik legnehezebben érthető és követhető terület, ahol a változások elindítása nagyon nehéznek tűnik. Részben azért is, mert a jelenlegi rendszert nemcsak mélyen áthatja a pénz, hanem azért is, mert néha még a legracionálisabb gondolkodók számára is „misztikusnak” tűnhet a működése.

Herman Daly – fent idézett – nyolcadik pontjának mélyebb áttekintéséhez érdemes visszanyúlni éppen annak a Nobel-díjas tudósnak a munkájához, akire Daly maga is az ökológiai közgazdaságtan korai képviselőjeként tekint. Frederick Soddy – egyébként híven ahhoz az elképzeléshez, hogy az ökológiai közgazdaságtan eredetileg a természettudósok és a társadalomtudósok együtt gondolkodásából jött létre – kémikus volt, aki az anyag természetét és a fizikai törvényeit ismerve merészkedett oda, hogy ezek felhasználásával képet alkosson a 20. század elejének gazdaságáról. Egy 1926-ban írt munkájában (Soddy, 1926) már különbséget tesz a fizikai gazdagság és a virtuális gazdagság között, és felhívja a figyelmet arra, hogy a bankok a hiteleken keresztül valójában virtuális pénzeket hoznak létre, amely teljesen szétválik a reálgazdaság folyamataitól. A hitelfelvevők pénz formájában olyan erőforráshoz jutnak, ami valójában a bankoknak sem áll rendelkezésre úgy, hogy erre a nem létező erőforrásra még kamatot is felszámítanak. Soddy (1926) már ebben a munkájában is azt a megoldást látja, hogy a pénz előállításának lehetőségét teljes mértékben az államnak kell centralizáltan átvenni. Bár a könyvének már akkor is akadtak bírálói (Angus, 1927), a pénz működésének és a reálgazdaság szétválásának kritikája még a mai napig erősen tartja

* Egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, Operáció és Döntés Intézet

magát, főként az ökológiai keretek szétfeszítésének vitáiban. Soddy „Pénz kontra ember” (1931) című munkája a közgazdasági gondolkodás reformjának továbbgondolása, amelyben a tudós már olyan gondolatokat is felvet, amely a mai napig meghatározza az ökológiai közgazdaságtant: a szükségleteket nem érdemes összekeverni az igényekkel; a korlátokat a mesterséges szűkösséggel; az alapvető szükségletek kielégítését a fizetett munka kényszerével; a közösség jóllétét (well-being) az egyének aggregált jólétével (welfare). A pénzügyi rendszernek egyetlen célja kellene legyen, mégpedig az, hogy az emberiség által közösen megtermelt javakat segítsen elosztani az egyének között. A kémikus szerint azonban jelenleg ezt a funkciót sem tölti be, és azt az alapvető fizikai törvényt sem tükrözi vissza, hogy egy szabályozott rendszeren belül nem kaphatunk valamit a semmiért. Pedig a pénzügyi világban első ránézésre ez történik (Soddy, 1931). Ezért is tűnhet érthetetlennek, értelmetlennek és „misztikusnak” a pénzügyi rendszer működése.

Annak ellenére, hogy ez a téma súlyához képest valóban alulkutatott területnek tűnik, azért találunk olyan ökológiai közgazdászokat, akik az elmúlt évtizedben foglalkoztak az ún. ökológiai monetáris közgazdaságtannal (ecological monetary economics): többek között Louison Cahen-Fourot (2016) vagy Joe Ament (2020). Magyarországon sem kiterjedt ennek a témának a tárgyalása, leginkább Ohnsorge-Szabó László (2003) foglalkozott ökológiai közgazdászként ezzel a témakörrel; Gyulai Iván (2013) írt tanulmányt „Pénz és fenntartható fejlődés” címmel; valamint a később tárgyalandó helyi pénzekről érhetők el értékes összefoglalók (lásd Almássy, 2009). Ökológiai közgazdászok számára a legfontosabb kérdés egyértelműen az, hogy hogyan lehet akár egy olyan egyensúlyi állapotot létrehozni, ahol a gazdasági tevékenységek a Föld eltartóképességén belül maradnak (állandó állapotú gazdaság) vagy a növekedési kényszereket kivenni a rendszerből (nem növekedés). A legtöbb jelentős ökológiai közgazdász azt vallja, hogy egy olyan pénzügyi rendszer, amelyben a pénz hitelként jön létre, amelyet kamatokkal együtt kell visszafizetni, mindkettőt jelentősen hátráltatja (lásd Costanza et al., 2013).

Ahhoz viszont, hogy az ökológiai monetáris közgazdaságtant és Daly érvelését megértsük, kitekintést kell adni arra a vitára, hogy hogyan történik a pénzteremtés. A modern piacgazdaságokban nem kell közösségi beavatkozás ahhoz, hogy pénz jöjjön létre. A keynesiánus, monetarista iskola a pénzteremtést exogén változónak tartja, míg a post-keynesiánusok inkább endogénnek tekintik. Az exogén pénzteremtés leegyszerűsítve arról szól, hogy a bankok az egyének által betétként befizetett pénzt – egy meghatározott tartalék visszatar-tása mellett, amely azért szükséges, hogy ha a betétesek egy része

mégis ki szeretné venni a pénzét, ki tudják fizetni – újra kihelyezik hitelként kamat fejében. Így nemcsak a bankszámlán lévő pénz marad elvi szinten forgalomban, hanem a hitelként létrejött pénz is működni kezd a gazdaságban. Így létrejön egy ún. multiplikátor-hatás, amelyben a pénz mennyisége megsokszorozódik. Ebben az esetben azonban nem a gazdasági szereplők pénzkereslete a meghatározó, hanem a kereskedelmi bankok által kihelyezni kívánt pénz, és így a pénzteremtés elválik a reálpiazi folyamatoktól. Az endogén megközelítés szerint a kereskedelmi bankoknak jegybankpénzre van szükségük akkor, ha a gazdaság szereplői hitelhez szeretnének jutni. Ebben az esetben azonban éppen a reálgazdaság folyamatai befolyásolják a pénzteremtés logikáját, tehát a pénzt elvileg a gazdasági szereplők azon feltételezése hozza létre, hogy valami konkrét dolgot tudnak belőle teremteni (Mellor, 2010). Ez a vita azért fontos, mert míg az exogén természetű pénzteremtés mindenképpen ellene megy annak, hogy létrejöhessen egy állandó állapotú vagy nem növekedő gazdaság, a pénzteremtés endogén természetének elfogadásakor amellet is lehet érvelni, hogy maga a növekedés teremti a pénzt, és nem a pénz hozza létre a növekedést. Így sokkal inkább arra kellene koncentrálni, hogy egy „állandó állapotú” pénzforgalomban hogyan történik annak eloszlása, és mi történik a magán- és közjavak közötti egyensúllyal (Cahen-Fourot–Lavoie, 2016). Mind az exogén, mind az endogén pénzteremtés esetében fontos az ún. tartalékképzés, hiszen azt a pénzt nem tudja a bank kihelyezni, amelyet tartalékban a betétesek kifizetésére kell hagynia. Ezért javasolja Daly a százszázalékos tartalékképzés előírását.

A pénzzel kapcsolatos fenntarthatósági vitákban azonban nemcsak a pénzteremtés és ezen keresztül a tartalékképzés, hanem a kamat problémája is gyakran felmerül. Már 1916 óta, mióta Silvio Gesell először közzétette a természetes gazdasági rendről szóló gondolatait, kérdésként vetődik fel, hogy a kamat intézménye önmagában mennyire hajtja a gazdasági rendszert a fenntarthatatlan működés felé. Gesell (1949) szerint – hasonlóan Soddy (1931) gondolataihoz – a pénz cserekereskedelmet elősegítő funkciója mellett létező felhalmozási funkcióban nemcsak a reálgazdaságtól való szétválás probléma, hanem a kamat létezése önmagában olyan exponenciális növekedési trendeket indít el, amely komoly környezeti fenntarthatósági és igazságossági kérdéseket vet fel (Kennedy, 2003).

Külön szót igényel az, ahogyan a pénzteremtés és a kamatos-kamat-rendszer haszna leginkább a magánszektorban csapódik le, miközben a teljes rendszer működésének felelősségét közösségi szinten biztosítjuk. Ennek alátámasztására nem kell jobb példa, mint a 2008-as pénzügyi világválságban a kereskedelmi bankok közpénz

általi kimentése, amelyben a helyreállítás után sem feltétlenül a közösségekbe folytak vissza az összegek, hanem nagyrészt továbbra is a magánbankok részvényeseit szolgálták. További érdekessége ennek a folyamatnak, hogy a jelen pénzteremtési logikájában maga az állam vagy a közösség is a pénzpiac „ügyfelévé” válik (Mellor, 2010), és ez megakasztja azt a folyamatot, amely az elégséges magántulajdon (private sufficiency) és a közösségi luxus (public luxury) kialakulásán keresztül lenne képes arra, hogy a fogyasztási szerkezetet a fenntarthatóság felé tolja.

Ez az irányzat (amelyet legjobban George Monbiot, a Guardian újságírója hangoztat) azt mondja, hogy amennyiben a jóllétünk megéléséhez mindenképpen magántulajdonra van szükségünk, nagyon gyorsan szembesülni fogunk a fizikai korlátokkal. Ha mindenki szép tengerparti vagy tóparti házban szeretne élni, és a saját úszómedencéjében fürdeni, akkor annyi tenger- és tópartra lenne szükségünk, amennyi egyszerűen nem áll rendelkezésre. Ha mindenki saját úszómedencét akar, akkor szintén lehetetlenné válik az, hogy vigyázzunk az édesvizeinkre és korlátozzuk a vízfogyasztásunkat. Ugyanakkor a közösség számára könnyen hozzáférhető, nem magántulajdonban lévő, minőségi szolgáltatásokkal működő tóparti strandokon megélhetjük a szép táj és a fürdőzés élményét. Ugyanez igaz a közlekedésünkre, az egészségügyi szolgáltatásokra, a kultúra hozzáférhetőségére. Ugyanezt a széles körű hozzáférést például a megosztáson alapuló gazdaság (sharing economy) esetében a magánszektor szolgáltatásain és magántulajdonokon keresztül is létre lehet hozni, a tapasztalat azt mutatja, hogy közösségi megoldásokon keresztül fenntarthatóbb feltételeket tudunk teremteni (Martin, 2016). Ez ugyanakkor azt is feltételezi, hogy képesek vagyunk arra, hogy a közösségi „luxusszolgáltatásokat” létrehozzuk, amelynek jelenleg nem fizikai korlátai vannak (hiszen magántulajdonok létrejöttével ezek erőforrás-igénye ugyanúgy terheli a környezetünket), hanem leginkább pénzügyi, amely a közösségi kötelékből áthelyezi a pénzhez való hozzáférést a magángazdaságra.

Ennek egyik megoldásaként foglalkoznak egyre többen a modern monetáris elméletekkel (Kelton, 2020), amelyek szerint nem a pénz mennyisége az, amelyet elsődlegesen szabályozni érdemes, hanem az, hogy a pénzteremtés mit hoz létre. Márpedig, ha a pénzt az állam hozza létre, akkor abból kifogyni sem tud, és így létre tud hozni bármit, ami értelmes. Daly javaslata az állami pénz (sovereign money – Huber, 2016) létrehozásáról is ebbe a logikába illik bele. Az állami pénz esetében a kérdés nem az, hogy valakinek mennyi pénzre van szüksége, hogy élni tudjon, hanem hogy mi biztosítja az alapvető megélhetését (élelem, lakhatás, közlekedés stb.), és azt hogyan tudjuk

közösen előállítani. Ebben az esetben azok a szervezetek, amelyek ezeket előállítják, kaphatnak ehhez pénzt, miközben a hitel nem a pénzügyi rendszer körforgását szolgálja, hanem magát a társadalmi célt (Mellor, 2010).

Ahogy ez az előzőkből is kiderül, a központi kérdés ezekben a vitákban nem az, hogy megszüntessük-e a pénzt úgy általában, hanem az, hogy hogyan lehet a működését szélesebb társadalmi kontroll alá vonni. Ebben egyértelműen sokkal nagyobb szerepet kell kapnia a közösségeknek és az államnak. Ahogy azt a modern monetáris elméletnél láttuk, a kérdés nem az, hogy hogyan jön létre a pénz, hanem hogy mire és hogyan használjuk fel, és hogy bízunk-e például a politikusainkban annyira, hogy valóban értelmes, érdemes, és az újraelosztást, az egyenlő hozzáférést és a közösségi luxust finanszírozzák-e belőle. Ha pedig nem, akkor hogyan tudunk olyan politikai rendszereket létrehozni, amelyben ez a bizalom létrejöhet.

Daly érvelésében megjelenik a kriptovaluták kérdésköre, amelyet a Libra példáján keresztül – ugyan nem részletesen kifejtve – kifejezetten károsnak tart. A kriptovaluták kérdésköre bőven túlmutat a jelenlegi véleménycikken, azonban semmiképpen nem vetném el annak lehetőségét, hogy csak a kriptovaluták jelenlegi működését kritizáljuk, amely most a Soddy (1926) által megírt virtuális gazdagság szélsőséges megnyilvánulási formája. Ugyanakkor a kriptovaluták működését lehetővé tevő blokklánc (blockchain) alapú technológiában felfedezhetjük a lehetőségeket is. Maga a blokklánc technológia éppen a pénzügyi rendszer hatalomkoncentrációja ellen lehetne hatásos, ha megfelelően használjuk, mivel egy olyan eszközt ad a kezünkbe, amely a tranzakciók rendkívül széles körét teszi átláthatóvá, manipulálhatatlanná és decentralizálttá (Howson, 2021). Ezek olyan értékei ennek a technológiának, amelyre alapozni lehetne egy fenntartható pénzügyi rendszer kialakítása esetében, például a javaslatok között megjelenő állami pénz bevezetésekor.

A pénz és fenntarthatóság összefüggései között szinte mindig megjelenik a helyi pénz témája (Michel–Hudon, 2015), mivel jól mutatja, hogy hogyan működhet úgy a pénz, hogy az a közösség célját szolgálja, közösségi kontroll alatt tartja annak működését, és némely esetben megoldást nyújt a kamat által gerjesztett problémákra is. Talán nem véletlen, hogy Daly is „kiegészítő” eszközként tekint a helyi pénzekre, egyszerűen azért, mert éppen helyi jellege az, amely miatt nem felskálázható a gazdaság teljes lefedésére. Az ökológiai közgazdaságtan vitáiban megjelenik ugyan a pénzek pluralitásának „ökoszisztémájában” (ecology of money) rejlő lehetőség (Lietaler et al., 2010), ami amellet érvel, hogy ahogyan a természetben a sokszínű-

ség a garanciája a rendszerek stabilitásának, úgy a pénzügyi rendszerben is érdemes lenne ennek analógiájaként a sokféle pénz működését biztosítani. Azonban ennek az érvelésnek is léteznek kritikussai (lásd Larue, 2020), akik megkérdőjelezik, hogy a pénzek sokfélesége kivezetne a növekedésközpontú gazdaságból. Itt érdemes viszont megjegyezni, hogy épp a blokklánc technológia lehet az, amely a helyi pénzek logikáját képes lenne úgy kiterjeszteni, hogy az demokratikus közösségi kontroll alatt a tranzakciók szélesebb körét lefedhesse. Ilyen kezdeményezések közé tartozik például a Faircoin (Dallyn–Frenzer, 2021), és hasonlóan a helyi pénzek hozzáadott értékéhez, ezek elterjedése is előremutató lehet egy igazságosabb és fenntarthatóbb gazdasági és pénzügyi rendszer létrejöttében.

Végül visszakanyarodnék Daly első állításához, mégpedig ahhoz, hogy az ökológiai közgazdaságtan a fizikai és a reálgazdaságról gondolkodik elsősorban. Jelen véleménycikkben felvillantott gondolatok alapján talán ez nem is akkora probléma. Annak ellenére, hogy azt is meg kell tudni érteni és újraértelmezni, hogy mi a pénz; talán még fontosabb azt megfogalmazni, hogy mit csinálunk vele. Ha magának a gazdaság működésének fizikai korlátait sikerül tiszteletben tartani, akkor – bizonyára nem kis konfliktusok árán – valószínűleg ennek pénzügyi eszközeit is képesek leszünk megtalálni, alighanem a teljes pénzügyi rendszert is átalakítva ezzel.

HIVATKOZÁSOK

Almássy, T. (2009): *Münchhausen-effektus, avagy a pénz „ökológiája”*; Ökotáj 41–42.

Ament, J. (2020): *An ecological monetary theory*; Ecological Economics 171, 106421

Cahen-Fourot, L.–Lavoie, M. (2016): *Ecological monetary economics: A post-Keynesian critique*; Ecological Economics 126, 163–168.

Costanza, R.–Alperovitz, G.–Daly, H. E.–Farley, J.–Franco, C.–Kubiszewski, I.–Schor, J.–Victor, P. (2013): *Building a Sustainable and Desirable Economy-in-Society-in-Nature*; United Nations Division for Sustainable Development, New York

Daly, H. E. (2019): *Some overlaps between the first and second thirty years of ecological economics*; Ecological Economics 164, 106372, magyarul: *Az ökológiai közgazdaságtan első és második harminc évének néhány közös témája*; Kovász 26, e3, 2022
<https://doi.org/10.14267/kov.2022e3>

- Howson, P. (2021): *Distributed degrowth technology – Challenges for blockchain beyond the green economy*; Ecological Economics 184, 107020
- Huber, J. (2016): *Sovereign money: Beyond Reserve Banking*; Palgrave Macmillan, Cham, Switzerland
- Gesell, S. (1949): *Die Natürliche Wirtschaftsordnung*; Rudolf Zitzmann Verlag; Lauf bei Nürnberg; 9. kiadás, magyarul: *A természetes gazdasági rend*; Kétezerégy Kiadó, Piliscsaba, 2004
- Kelton, S. (2020): *The Deficit Myth*; John Murray Press, London
- Kennedy, M. (2003): *Gazdasági növekedés és kamattrendszer – Négy alapvető tévedés*; Kovász 7 (1–2), 27–32., eredetileg in. Svitak, V. (szerk.): *Strukturen des Aufbruchs – von der Konkurrenzgesellschaft zur Solidargemeinschaft*; Hirzel, Stuttgart, 2001, 72–77.
- Larue, L. (2020): *The Ecology of Money: A Critical Assessment*; Ecological Economics, 178, 106823
- Martin, C. J. (2016): *The sharing economy: A pathway to sustainability or a nightmarish form of neoliberal capitalism?* Ecological Economics 121, 149–159.
- Mellor, M. (2010): *Could the money system be the basis of a sufficiency economy?* Real-World Economics Review 54, 79–88.
- Michel, A.–Hudon, M. (2015): *Community currencies and sustainable development: A systematic review*; Ecological Economics 116, 160–171.
- Ohnsorge-Szabó, L. (2003): *Ökológiai gazdaságtan és monetarizmus*; L'Harmattan, Budapest
- Soddy, F. (1926): *Wealth, Virtual Wealth and Debt*; E. P. Dutton and Company, New York
- Soddy, F. (1931): *Money versus Man: A Statement of the World Problem from the Standpoint of the New Economics*; Elkin Mathews & Marrot, London